

بخش کشاورزی در ۴۰ دهم تلاش

۱۳۹۷-۱۳۵۶

وزارت جهاد کشاورزی

زمستان ۱۳۹۷

بخش کشاورزی در ۴ دهه تلاش (۱۳۵۶-۱۳۹۷)

طی ۴ دهه گذشته، ارتقای امنیت غذایی و تولید محصولات و کالاهای اساسی برای جمعیت رو به رشد کشور و استقلال و کاهش وابستگی به واردات با اتکا به تولیدات داخلی از طریق استفاده بهینه از قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها، استعدادها و منابع، از جمله اولویت‌های نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران در بخش کشاورزی بوده است.

شاخص‌های کلان

به رغم کاستی‌هایی که بخش کشاورزی تا قبل از انقلاب شکوهمند اسلامی به آن‌ها مبتلا بوده، نظیر ساختار سنتی، محرومیت و عدم توسعه مناطق روستایی، و همچنین بروز خشکسالی‌های متناوب و کاهش فزاینده منابع آب در ۴۰ سال گذشته، کل تولیدات بخش کشاورزی در فاصله سال‌های ۱۳۵۶ تا ۱۳۹۷ از ۲۶ میلیون تن به حدود ۱۲۲ میلیون تن افزایش یافته است که این امر نمایانگر اهتمام انقلاب اسلامی به موضوع امنیت غذایی و برخورداری از حمایت و توسعه همه جانبه در بخش کشاورزی است.

در این مدت سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی (GDP) علیرغم رشد مطلق اقتصاد ملی از ۵/۸ درصد به ۱۰ درصد رسیده است. همچنین سهم ارزش افزوده کسب و کار کشاورزی در ارزش افزوده تولید شده در اقتصاد ملی بیش از ۳۲/۵ درصد می‌باشد که حکایت از نقش و اهمیت این بخش در اقتصاد ملی دارد.

به رغم نوسانات اقتصادی کشور، بخش کشاورزی به عنوان یک بخش با ثبات، از نرخ رشد مثبت برخوردار بوده و در برخی از سال‌ها رشد اقتصادی کشور به واسطه رشد بخش کشاورزی بوده است. نرخ رشد ارزش افزوده کشاورزی به قیمت جاری در سال ۱۳۵۶، ۴ درصد بوده و این نرخ در سال ۱۳۹۷ تداوم داشته و با اندکی افزایش به ۴/۱ درصد رسیده است.

شاخص‌های سرانه تولید

در این مدت اگرچه جمعیت کشور با ۱۳۲ درصد رشد از حدود ۳۵ میلیون نفر به بیش از ۸۱ میلیون نفر بالغ گردیده است، لیکن تولیدات کشاورزی با رشد ۳۶۸ درصدی از رشد جمعیت پیشی گرفته است. به این ترتیب سرانه تولید محصولات کشاورزی نیز با رشدی معادل ۱۰۳ درصد از حدود ۷۴۰ کیلوگرم به ۱۵۰۰ کیلوگرم افزایش یافته است.

افزایش سرانه تولید محصولات کشاورزی ناشی از افزایش سرانه تولید محصولات زراعی، باغبانی، دام و طیور و آبزیان بوده است. سرانه تولید محصولات باغبانی با ۲۹۰ درصد افزایش از ۱۰۲ کیلوگرم به ۲۹۶ کیلوگرم، سرانه محصولات زراعی با ۸۶ درصد افزایش از ۵۵۷ کیلوگرم به ۱۰۳۵ کیلوگرم، سرانه محصولات آبزی با ۱۳۰۰ درصد افزایش از یک کیلوگرم به ۱۴ کیلوگرم و سرانه محصولات دام و طیور با ۹۴ درصد افزایش از ۹۵ کیلوگرم به ۱۸۴ کیلوگرم طی چهار دهه رسیده است.

روند افزایش تولید موجب شده است تا علاوه بر تامین نیازهای داخلی کشور، و خودکفایی در محصولاتی چون گندم، شکر، مرغ، تخم مرغ لبنیات (به ویژه پنیر) و بهبود چشمگیر ضریب خوداتکایی در سایر محصولات، به واسطه تحولات درونی، رشد به کارگیری فناوری و افزایش تولید در واحد سطح، ارزش افزوده سرانه بخش کشاورزی با ۲۳۹ درصد رشد از

۳۳ میلیون ریال به ۱۱۱ میلیون ریال افزایش یافته و صادرات سرانه محصولات کشاورزی از حدود ۱۳ دلار در سال ۱۳۵۶ به ۷۱ دلار در ابتدای سال ۱۳۹۷ برسد؛ به عبارتی دیگر صادرات کشاورزی با استفاده از مزیت های نسبی و رقابتی بیش از ۱۰ برابر شده و از ۴۴۳ میلیون دلار به ۵۵۰۴ میلیون دلار رسیده است.

تولید در زیر بخش های کشاورزی

از سال ۱۳۵۶ تا ۱۳۹۷ تولیدات باغبانی کشور با رشدی حدود ۵۱۵ درصد از ۳/۵ میلیون تن به ۲۲ میلیون تن، تولیدات زراعی با رشد حدود ۳۲۰ درصدی از ۲۰ میلیون تن به ۸۴ میلیون تن، محصولات دام و طیور با رشد ۳۳۰ درصدی از ۳/۵ میلیون تن به ۱۵ میلیون تن و تولیدات شیلات و آبزیان با رشد ۲۱۰۰ درصدی از ۵۰ هزار تن به بیش از ۱/۱ میلیون تن افزایش یافته است. در چند سال گذشته برای اولین بار طرح پرورش ماهی در قفس های تعبیه شده در آب دریاها اجرا شده و با این روش بیش از ۳۰ هزار تن ماهی تاکنون تولید شده است.

به دلیل محدودیت منابع، به ویژه محدودیت منابع آب که حکایت از کاهش بیش از ۷۰ درصدی سرانه آب تجدید پذیر در نیم قرن گذشته دارد، رشد بخش کشاورزی را در ۴۰ سال گذشته بایستی عمدتاً مرهون تدابیر مدیریتی در ارتقای بهره وری، به ویژه بهره وری آب کشاورزی که اکنون به بیش از ۴۲ درصد رسیده و به ازای هر متر مکعب آب ۱۲۲۰ گرم محصول تولید می شود، توسعه امور زیر بنایی، استفاده از دانش و فناوری نوین و سرمایه گذاری مناسب در این زمینه دانست؛ چنان که به رغم کاهش بارش و منابع آب، مجموعه تدابیر موجب رشد چشمگیر تولیدات کشاورزی شده است.

تولید گندم به عنوان راهبردی ترین محصول کشاورزی بیش از ۳ برابر شده و از ۴ میلیون تن در سال ۱۳۵۶ به حدود ۱۳/۵ میلیون تن در سال ۱۳۹۷ رسیده است در حالی که سطح زیر کشت این محصول در این مدت فقط یک میلیون هکتار افزایش یافته است.

در نتیجه افزایش تولید نیشکر از ۶۸۰ هزار تن به بیش از ۷/۵ میلیون تن و افزایش تولید چغندر قند از ۴ میلیون تن به بیش از ۸ میلیون تن، تولید قند و شکر نیز از ۶۳۰ هزار تن به بیش از ۲ میلیون تن رسیده و کشور در آستانه خوداتکایی قرار گرفته است.

با توسعه صنایع روغن کشی و فناوری های کشت تولید دانه های روغن با رشد بیش از ۲۱۰۰ درصدی از ۲۶ تن به ۵۸۰ هزار تن رسیده است.

با فراهم کردن زیر ساخت های صنعتی مورد نیاز و فرصت سرمایه گذاری، اشتغال و کسب و کار، تولید گوشت مرغ نیز رشد ۱۳۳۰ درصدی را تجربه کرده و از ۱۶۳ هزار تن به بیش از ۲/۳ میلیون تن و تولید تخم مرغ با رشد ۳۲۰ درصدی از ۲۱۵ هزار تن ۹۰۳ هزار تن رسیده است.

منابع طبیعی و آبخیزداری

اجرای عملیات آبخیزداری از ۵۰۰ هزار هکتار به ۲۷ میلیون هکتار و جنگل کاری جنگل های شمال کشور از ۲۹ هزار هکتار به ۴۸۰ هزار هکتار رسیده است. در همین مدت ۳۹۰ هزار هکتار از جنگل های خارج از شمال نیز احیا شده است.

مرتفع داری از ۱۷۰ هزار هکتار به بیش از ۶/۵ میلیون هکتار رسیده و در همین مدت و بیش از ۳ میلیون هکتار از مراتع اصلاح شده اند.

توسعه زراعت چوب از فعالیت هایی است که بعد از انقلاب آغاز شده و در سال ۱۳۹۷ زراعت این محصول به ۲۶۶ هزار هکتار بالغ گردیده است

امور زیر بنایی

سامانه های نوین آبیاری به عنوان یکی از زیرساخت های افزایش بهره وری آب در زراعت مورد حمایت بوده و از این رو از اراضی تحت سامانه ها از حدود ۳۷ هزار هکتار در سال ۱۳۵۶ به بیش از ۲ میلیون هکتار در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است. زه کشی زیر زمینی نیز برای اولین بار به مساحت ۳۹۰ هزار هکتار بعد از انقلاب اسلامی در کشور انجام گرفته است.

سطح کل اراضی تحت عملیات شبکه های فرعی زه کشی و آبیاری از ۱۴۰ هزار هکتار به بیش از ۱/۱ میلیون هکتار و تجهیز و نوسازی اراضی شالیزاری از ۱۲۰ هزار هکتار به ۱/۶ میلیون هکتار افزایش یافته است.

در سال های بعد از انقلاب بالغ بر ۲۸ هزار کیلومتر از قنوات نیز احیا یا مرمت شده است.

گلخانه های به عنوان یکی از تاسیسات زیر بنایی تولید و بهره وری در کشاورزی، از ۵۰۰ هکتار به ۱۴/۵ هزار هکتار رسیده و تولید محصولات گلخانه ای نیز در گلخانه ها به بیش از ۲ میلیون تن شامل انواع محصولات سبزی و صیفی، گیاهان دارویی و میوه بالغ شده است.

تعاونی های روستایی

تشکل ها و اتحادیه های کشاورزی و تعاونی تولید روستایی نقش بی بدیلی در تکمیل زنجیره تولید و همچنین ارتقا، پایداری و مدیریت تولید و عرضه ایفا می نمایند. در حال حاضر ۴۱۴ تشکل فعال مرتبط با بخش کشاورزی، ۴۴۳ نظام صنفی کارهای کشاورزی، ۶۶ اتحادیه شرکت تعاونی تولید روستایی فعال هستند؛ در حالی که اساسا در سال ۱۳۵۶ به جز معدودی شرکت های تعاونی تولید روستایی، هیچ یک از این تشکل ها وجود خارجی نداشته اند.

خدمات دامپزشکی

از جمله خدمات زیر بنایی دولت ها بعد از انقلاب اسلامی ایران ارایه خدمات پیشگیری و درمانی دام و طیور به ویژه از طریق بخش خصوصی بوده است. از سال ۵۶ تا ۹۷ تعداد داروخانه های داروهای دامی از ۸۲ واحد به ۱۸۰۰ واحد، تعداد آزمایشگاه ها از یک واحد به ۲۸۰ واحد، واحد های درمانی از ۱۱۰ به ۲۵۰۰ واحد افزایش یافته است. در ۴ دهه گذشته بیش از ۱۱۰۰ مرکز مایه کوبی توسط بخش خصوصی دایر شده است.

در همین مدت با توسعه کارخانه های تولید دارو و مواد بیولوژیک دامپزشکی از ۱۲ واحد تولیدی به ۱۷۸ واحد تولیدی، خوداتکایی در داروهای دامپزشکی از ۵ درصد به ۹۵ درصد ارتقا یافته است.

خدمات گیاه پزشکی و حفظ نباتات

با استفاده از فناوری های نوین در ۴ دهه اخیر عملیات مبارزه با آفات عمومی و همگانی ۲۶۵ درصد رشد نموده و از حدود ۵۵۰ هزار هکتار به حدود ۲ میلیون هکتار رسیده است.

مبارزه با بیمارهای گیاهی از ۴۶۰ هزار هکتار به نزدیک ۲ میلیون هکتار و مبارزه با علف های هرز نیز در بیش از ۵ میلیون هکتار انجام شده در صورتی که در سال ۱۳۵۶ فقط در سطح ۲۶۰ هزار هکتار به اجرا درآمده بود.

کنترل بیولوژیک و غیر شیمیایی آفات به عنوان یک روش سازگار با محیط زیست در سال های بعد انقلاب توسعه یافته است. در سال ۱۳۹۷ مدیریت آفات حدود ۸۹۰ هزار هکتار اراضی کشاورزی به این شیوه انجام شده است.

توسعه و نوسازی مکانیزاسیون کشاورزی

نقش ماشین آلات در کاهش هزینه ها و همچنین کاهش ضایعات در فرآیند تولید محصولات کشاورزی بسیار حائز اهمیت است. طی چهار دهه اخیر حدود ۵۰۰ هزار دستگاه انواع تراکتور، بیش از ۱۵۰۰ دستگاه انواع کمباین، بیش از ۴۵ هزار دستگاه انواع کارنده های غلات و بیش از ۴۴ هزار دستگاه انواع سمپاش در بخش کشاورزی به کار گرفته شده است. تعداد کمباین نیز از ۶۴ دستگاه در سال ۱۳۵۶ به ۱۷۳۳۴ دستگاه در سال ۱۳۹۷ رسیده است.

همچنین انواع تراکتور از ۶۸۴۵۱ دستگاه به ۵۵۵۱۳۳ دستگاه در همین دوره رسیده است. شایان ذکر است در حالی که نشاء کار برنج و کمباین برنج در سال ۱۳۵۶ وجود نداشت این دستگاه ها به ترتیب ۷۲۲۰ دستگاه و ۷۸۷۸ دستگاه وارد چرخه مکانیزاسیون کشاورزی شده اند. علاوه بر این حدود ۱۸ هزار انواع خاک ورز و ۴۴۸۹۵ دستگاه سمپاش تراکتوری طی سال های اخیر وارد چرخه فعالیت های کشاورزی شده است.

صنایع تبدیلی و غذایی

بهره برداری از فناوری های نوین در توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی و افزایش ظرفیت جذب مواد خام کشاورزی در چهار دهه اخیر با تحول اساسی مواجه شده است به گونه ای که ظرفیت این صنایع از ۳/۳ میلیون تن جذب مواد خام در سال ۱۳۵۶ به بیش از ۴۷ میلیون تن جذب مواد خام کشاورزی در کشور افزایش یافته است.

علاوه بر آن تعداد واحدهای فرآوری محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۷ به بالغ بر ۲۰ هزار واحد افزایش یافته است.

تعداد انبارهای سرد و سردخانه های کشور به ۱۸۳۰ واحد و ظرفیت سردخانه های کشور به ۴۵۰۰ هزارتن افزایش یافته است. همچنین تعداد کشتارگاه های صنعتی دام و طیور افزایش قابل توجهی داشته است به گونه ای که کشتارگاه های دام از ۴ واحد در سال ۱۳۵۶ به ۷۵ واحد و کشتارگاه های صنعتی طیور از ۳ واحد به ۲۷۳ واحد افزایش یافته است.

بیمه کشاورزی

به منظور مدیریت مخاطرات ناشی از عوامل خارج از اراده بهره برداران و اطمینان از درآمد آنان، پس از پیروزی انقلاب اسلامی ابتدا در سال ۱۳۵۸ صندوق کمک به خسارت دیدگان و با تصویب قانون بیمه در سال ۱۳۶۳ و صندوق بیمه کشاورزی امکان تاسیس شده و ارایه این خدمت بسیار ارزشمند توسط دولت فراهم آمد.

در حال حاضر بالغ بر ۵/۳ میلیون هکتار از اراضی زراعی و ۴۱۹ هزار از اراضی باغی تحت پوشش بیمه کشاورزی قرار داشته و بالغ بر ۳۶۱۹ هزار رأس دام، بیش از ۶۹۳ میلیون قطعه طیور، بیش از ۳۱۴۳ هکتار از مزارع پرورش آبزیان نیز در ابتدای سال ۱۳۹۷ بیمه شده اند

در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۱۲۵۷ میلیارد تومان به تولیدکنندگان زیربخش مختلف کشاورزی در قالب بیش از ۸۷۵ هزار پرونده خسارت پرداخت شده است.

توسعه و عمران روستایی

مقایسه و بررسی فعالیت های عمرانی در مناطق روستایی در فاصله سال های ۱۳۵۶ تا ۱۳۷۹ و از سال ۱۳۸۰ به بعد که وزارت جهادسازندگی با وزارت کشاورزی ادغام و وظایف عمران و توسعه روستاه به سایر دستگاه های بخشی منتقل گردید نشان می دهد که اقدامات بسیار موثر و قابل توجهی در توسعه زیرساخت های عمرانی و رفع فقر و محرومیت از مناطق روستایی که از آرمان های انقلاب اسلامی بوده، به عمل آمده است به گونه ای که در سال ۱۳۵۶ روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم ۶/۸ درصد در سال ۱۳۸۰ این نسبت به ۶۸ درصد ارتقاء یافت.

همچنین روستاهای دارای برق که در سال ۱۳۵۶ بالغ بر ۱/۶ درصد بوده است با انجام فعالیت های جهادسازندگی به حدود ۳ درصد و روستاهای دارای راه شوسه و آسفالت از ۱۶ درصد به ۷۶ درصد ارتقاء یافت. همچنین با اجرای طرح های بهسازی سه درصد از روستاها تا سال ۱۳۸۰ از مزایای این طرح ها بهره مند گردیدند. طرح های بهسازی اساساً در سال های قبل از انقلاب اسلامی اجرا نشده بود.

همچنین پس از انتقال وظایف جهاد سازندگی به سایر دستگاه ها، ارایه خدمات زیربنایی به مناطق روستایی تداوم یافته است به طوری که روستاهای دارای برق به ۹۹ درصد و روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به ۷۶ درصد و روستاهای دارای راه شوسه و آسفالت به ۹۱ درصد افزایش یافته است.

امور عشایری

علاوه بر توزیع نهاده های تولید به جامعه عشایری، احداث راه از ۴۷۰ کیلومتر در سال ۱۳۵۶ به بیش از ۵۰۰۰ کیلومتر در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است. در حال حاضر کل راه های احداث شده عشایری در پوشش فعالیت های خدمات نگهداری دولت قرار دارد.

در چهار دهه اخیر برای اولین بار در کشور بیش از ۹۷۰ کیلومتر شبکه برق رسانی، ۱۳۴۰۰ کیلومتر شبکه لوله کشی آب آشامیدنی در این مناطق احداث شده است.

توسعه زیرساخت ها برای رشد تولید

در نگاهی آینده نگر و به منظور تداوم رشد تولید در بخش کشاورزی، به ویژه با اتکا به شیوه های بهره ور، ۳ پروژه عظیم زیربنایی کشاورزی در زمینه توسعه شبکه های آبیاری و زه کشی و تجهیز نوسازی اراضی کشور در وسعتی بالغ بر ۸۲۳ هزار هکتار از اراضی در حال اجرا است که در تاریخ کشاورزی بی سابقه بوده و تدریجاً با اتمام آن ها ظرفیت تولید از طریق بهره وری و اشتغال در بخش کشاورزی به طور قابل توجهی افزوده خواهد شد.

ضمیمه: تغییر در تولید محصولات زراعی و باغی در ۴ دهه گذشته

محصول	سال ۱۳۵۶ میلیون تن	سال ۱۳۹۷ میلیون تن
گندم	۴	۱۳/۶
جو	۱/۱	۳/۲
شلتوک	۰/۷	۳/۱
ذرت دانه ای	۰	۰/۹
حبوبات	۰/۲	۰/۷
چغندر	۴	۸/۱
نیشکر	۰/۶	۷/۷
دانه های روغنی	۰/۰۲	۰/۶
سیب زمینی	۰/۹	۵
پیاز	۰/۱	۲/۲
گوجه فرنگی	۰/۸	۶
سبزی ها	۰/۷	۴/۳
هندوانه	۲	۳/۷
خربزه	۰/۸	۱/۷
خیار	۰/۷	۳/۷
یونجه	۱/۷	۶/۴
گوشت قرمز	۰/۳	۰/۸
شیر خام	۲	۱۰
گوشت مرغ	۰/۱	۲/۳
تخم مرغ	۰/۲	۰/۹
سیب درختی	۰/۷	۳/۴
مرکبات	۰/۵	۵/۳
خرما	۰/۳	۱/۲
پسته	۰/۰۲	۰/۱۸